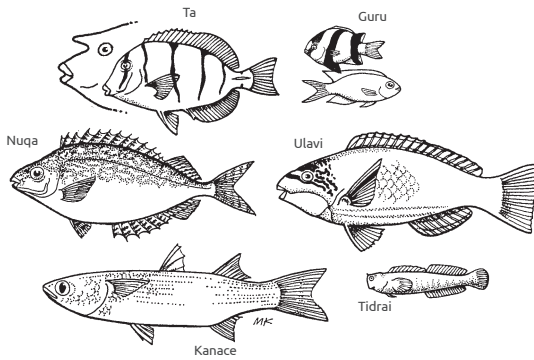

Ika dau kana co

Na ika e dau kana co era dau vakatokai me herbivores ka dau tukuni me ra herbivorous. E dela ni cakau lase, na ika era dau kana co e wili kina na ulavi, guru, nuqa, ta kei na balagi. O ira era sega soti ni laurai vakalevu, baleta ni ra lalai ka ra dau buluti ira, e wili kina na tidrai.

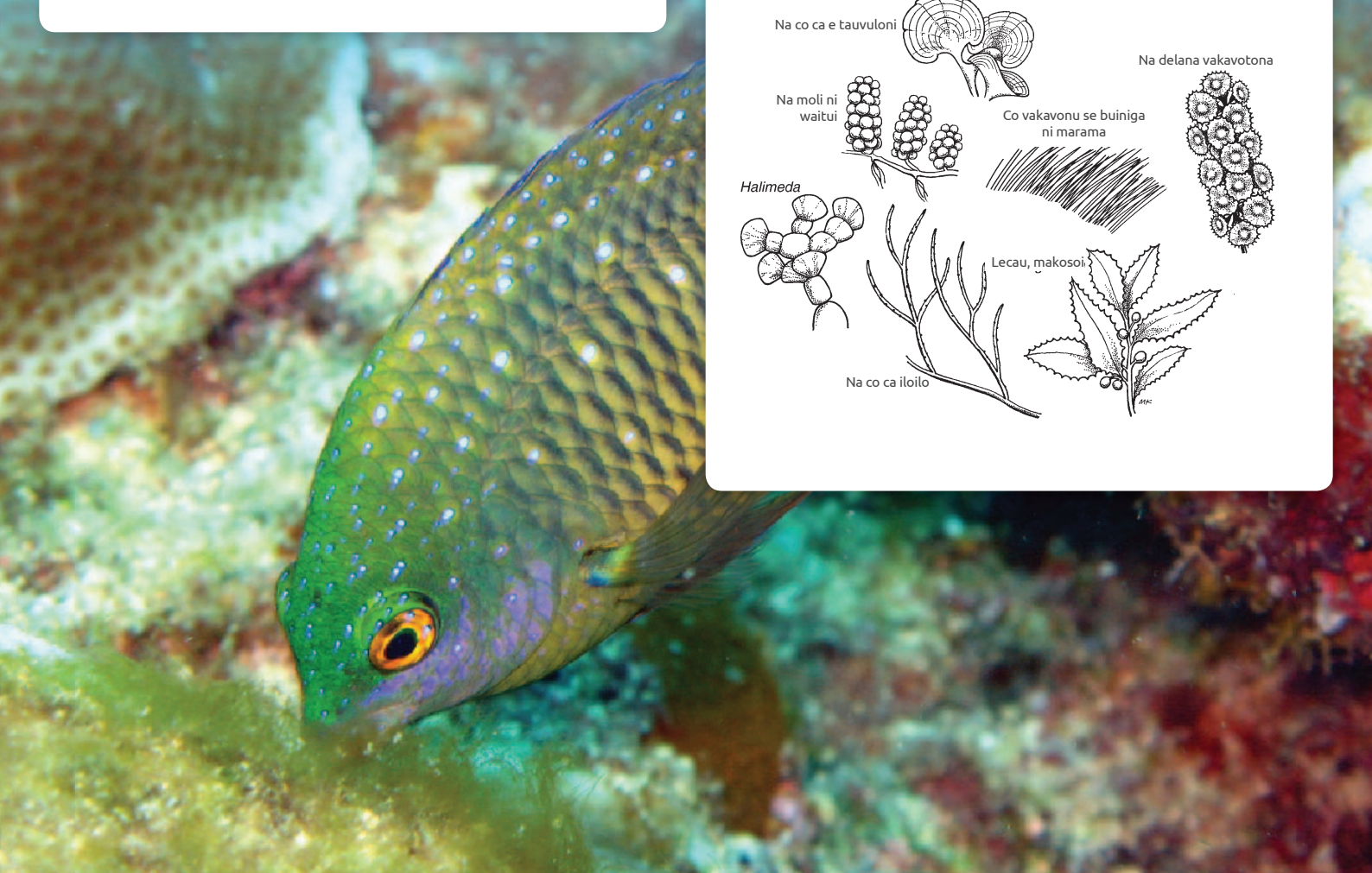
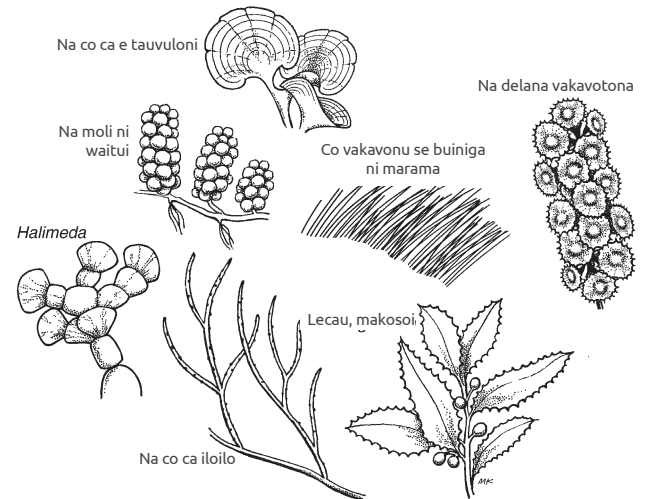
Nodra kana na ika

E levu na ika era kania e rabailevu toka na mataqali co era digitaka me kedra; eso na co kilai levu sa vakaraitaki toka qori e na ivakaraitaki e ra.

Na nuqa kei na balagi erau dau kana lumilumi ka vavaku me vaka e dua buiniga ka ra dau tubu e dela ni cakau kaukauwa. Eso tale na ika me vaka na guru e vakaiyalayala na vanua era kana kina ka ra taqomaka tale ga na veivanua oqori ka ra tubu tiko kina na co ni waitui. O ira na balagi era dau bini e na veicakau ni ra kana co ka vaka me ra vakayagataka na kedra lewe levu me ra vakarerei kina na ika lalai.

O ira na balagi era vakayagataka na gusudra me ra kelua na ibini lase ka so era kania eso tale na veimataqali co ni waitui ka wili kina na Halimeda kei na lase. Ni ra sa kana lase era tiloma tale ga na taba ni lase.

Eso na ika era kana co kei na manumanu ka ra vakatokai me omnivores; na kanace e dau kania na veimanumanu lalai se ra gone kei na kau ni ra sa kau lelevu.

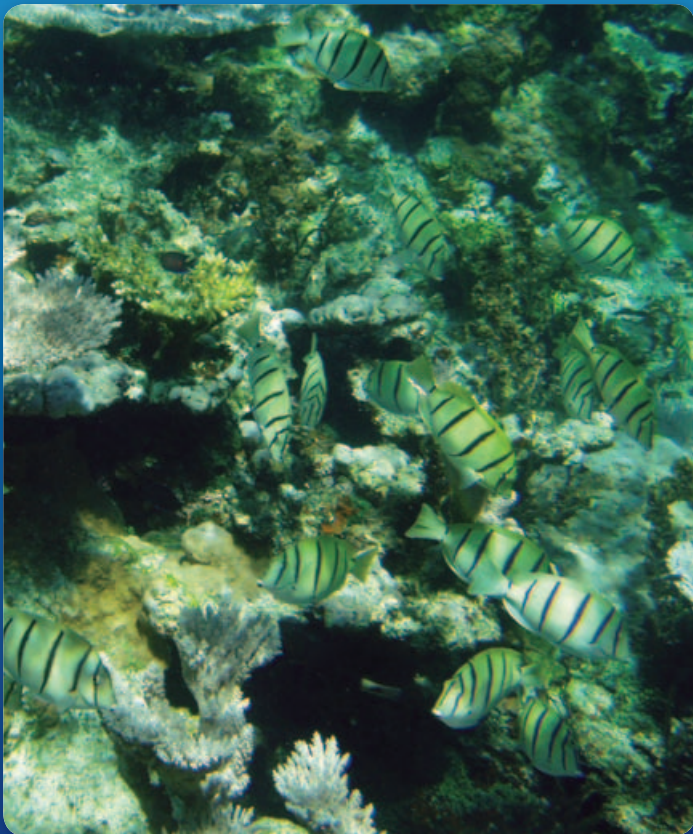
Na bibi ni ika dau kana co

O ira na co era imatai ni buli kakana – era bulia na kakana mai na rarama ni matanisiga, cagi (carbon dioxide) kei na kakana waicala e waitui. Na ika kei na veimanumanu ka ra kania na kau era yaco me ra kedra kakana na ika me vaka na balagi, kawakawa kei na saqa. Na ika era kana co era vakarautaka e dua na isema mai vei ira na kau kei ira na ika lelevu.

Ia, e kuria na kedra bibi e na ituvatuva ni kakana, na ika dau kana co e nuitaki vakalevu ki na bula kei na tubu tiko ni cakau lase. Ni ra sa tubu totolo tiko e levu na co ka totolo sara mai na tubu ni lase era na bula ka ra vakadeitaki ira e na vanua lala. Ni ra sa sega ni tiko na ika era kania na co, na co ni waitui era na:

- **tawana na vanua lala ka ra rawa ni vakaitikotiko kina na lase,**
- **ka ra tubu sivita na lase ka ra na vakavuna na tarovi ni rarama ni matanisiga, ka,**
- **vakamavoataka na lase e na nodra karia na babadra.**

Na veicakau lase era vakarautaka na vanua ni kakana vei ira na veikabula e waitui ka ra dau vakararavi kina na lewenivanua dauqoli e veimatasawa. Kevaka e sa yaco me ra sosomitaka na lase na co ni waitui, na veicakau sa na sega ni rawa me ra tokona na veimataqali kakana ka dau rawati e liu. Oqo sa yaco tiko e na levu na veivanua e vuravura ka dau vakavuna baleta ni sa vakalailaitaki sara na kedrai iwiliwili na ika era dau co kau mai na qoli siviva.

Na tiki ni itukutuku oqo e vakarautaka na SPC (www.spc.int) ni rau sa veitaratara vata kei na LMMA Network (www.lmmanetwork.org) me vukei ira na na veikoro dauqoli e na kena soli eso na i vakasala ni kena maroroi vinaka na iqoliqoli. Me qai laurai na ivola dusidusi e na kena vakamacalataki na veivosa era vakayagataki e na tiki ni tukutuku oqo. Na veitaba mai vei Richard Ling kei Rian Tan (www.wildsingapore.com).

Na ituvatuva ni veiqaravi kei na veika e rawa ni vakayacori

E na veivuke kei na ivakasala mai vei ira na vakalesilesi vakamanitu, e na taudaku ni matanitu, o ira na veitabana raraba e na Pasifika, lewenivanua e na veikorokoro e rawa ni ra veitalanoataka na veitaro oqo.

E vakacava beka na bula ni veicakau lase ka ra voleka?

E dua na cakau ka tiko kina e levu na co lelevu ka sa vakaleqai mai – a ya, na kena sa veisau tiko mai e dua na cakau me dua na cakau veikau se veico. Na veicakau lase bulabula e tiko ga kina e vica na tiki ni lumilumi kei na vica na co lelevu ni waitui.

Kevaka sa levu na co e na dua na cakau, na cava e vakavuna?

E dina ga ke levu na kakana waicala, vu mai wai ni valelailai ni tamata kei na manumanu, e rawa ni dua na vuna ka vakatikina ga, ia na vuna dina beka ni tubu siviva ni co sai koya na qolivi siviva ni ika era dau kana co.

Vakacava na iwiliwili ni mataqali ika dau kana co sa veisau?

O ira na dauqoli e veikoro e rawa ni ra tukuna ke sa veisau na levu ni gauna e taura me qolivi rawa kina e dua na isu ulavi se dua na itui balagi. Kevaka e taura e dua na gauna balavu cake sa rairai lutu sobu tiko na iwiliwili ni ika ruarua oqori.

→ Vakalailaitaki na qolivi ni ika ka ra dau kana co:

Na tavi me qaravi e rawa ni wili kina na vakatabui ni vakayagataki ni moto me qolivi kina na ulavi kei na balagi e na bogi (na ivola tukutuku tabana e 4 ni SPC). Na vakayagataki ni icegucegu (SCUBA) me qolivi kina na ika me sa tabu e na veigauna taucoko.

→ Vakatabui, se vakalailaitaki na qolivi ni ika ni ra laki vakasucu:

E levu na ika dau kana co, ka wili kina na balagi, ulavi kei na nuqa era dau kumukumuni vata e na vanua ni vakasucu (raica na itukutuku tabana e 24). E na mataqali ika e tolu oqo e ka bibi na kena vakatabui, se vakalailaitaki na qolivi ni ika oqo e na gauna ni nodra kumukumuni me ra vakasucu.

→ Tauyavutaki na vakatabui ni qoliqoli:

Na vakatabui ni iqoliqoli ka tarovi kina na qolivi ni ika e sa vakavuna na tubu cake ni iwiliwili ni ika. Na ika dau kana co, vakabibi sara na nuqa, e na vakalevutaka na vanua me ra vakaitikotiko kina na lase – na iqoliqoli vakatabui vakaoqo sa laurai ni ra vakaruataka na iwiliwili ni lase era sa tiko vakadua e dela ni vatu kaukauwa.

Na vakaitamera ni iwiliwili ni veimataqali ka bula e waitui ka ra kania na veimataqali co ni waitui e ka bibi e na nodra bula na veicakau lase ka vukea na ka e vakatokai na tudei ni cakau – a ya, na kaukauwa ni dua na cakau lase me lesu tale ki na kena tuvaki makawa ni oti na revurevu ni dua na cagilaba, na veisau ni roka ni lase kei na yaco vakasauri ni levu ni cawaki. Ni sega na ika dau kana co e na toso vakatotolo sara mai ka tete yani ki na veivanua lala ka vakavuna na kena sega ni ra bula tale na loga ni veilase.